

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК IV

Рівне – 2016

ББК 83
Ф 54
УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. IV / ред. кол. О. М. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2016. – 99 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 6 квітня 2016 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В.І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І.В., доктор філологічних наук, доцент;
БЕСТЮК І.А., кандидат філологічних наук, доцент;
КИРИЛЬЧУК О.М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);
КРУПКА М.А., кандидат філологічних наук, доцент;
ТХОРУК Р.Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ГУЛЯ ОЛЕНА Естетична унікальність малої прози Юрія Косача.....	5
ГІЛЬ ЛЮДМИЛА «Позичений чоловік» Євгена Гуцала у контексті української химерної прози	10
ЗАРУБА ОКСАНА Феномен матрициду в українській літературі «розстріляного відродження»	14
КИРИЛЬЧУК ЮЛІЯ Досвід війни у контексті етнічного наративу (на прикладі роману А. Кузнєцова «Бабин Яр»).....	18
КРУПКА ЛЮБОМИР Радянське минуле в Сергія Жадана: ностальгія чи розрив.....	25
КУЗЬ ІНЕСА Психіатрична лікарня як простір випробування (на основі роману «На протилежному боці від добра» Василя Рубана)	30
ЛЯСКОВЕЦЬ ЮЛІЯ Література в осяганні травми: голодомор і культурна пам'ять.....	35
МАКСИМЧУК ІВАННА Руйнація особистості як результат негативного впливу соціуму (на прикладі роману «Причепа» Івана Нечуя-Левицького та «Люборацькі» Анатолія Свидницького).....	40
МИКИТЮК НАТАЛІЯ Митець і влада в тоталітарному суспільстві (за романом-тетралогією Докії Гуменної «Діти Чумацького Шляху»)....	44
НЕЧИПОРУК КАТЕРИНА Екзистенція вибору в інтелектуальному романі «Недуга» (1928) Євгена Плужника	48
ОРЛОВСЬКА ОРИСЯ Містично-детективна ніша у моделях сучасної української прози	52
ПАХНЮК КАТЕРИНА «Предание о Гаркуше» в системі читацьких інтересів XVIII – початку XIX століття.....	59

РЯБУШИЦЬ НАТАЛІЯ Часопросторовий вимір прози Миколи Гоголя.....	66
САЙКО ОЛЕНА Художній конфлікт особистості і суспільства у романі Сергія Жадана «Депеш мод».....	71
САХНЕВИЧ ТЕТЯНА Жіноча історія гріхопадіння (за повістю Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»).....	76
СОБЧУК ЛЕСЯ Микола Хвильовий як літературний персонаж роману Уласа Самчука «Темнота».....	82
ЧУБИК ВІТА Моделювання жіночих персонажів у прозі Марії Матіос (на прикладі повістей «Солодка Даруся» та «Москалиця»).....	91
ЯРОШ ТЕТЯНА Звукові імпресії у «Valse mélancolique» Ольги Кобилянської	95

Наталія Рябущиць

Науковий керівник – канд. філол. наук Крупка М. А.

ЧАСОПРОСТОРОВИЙ ВИМІР ПРОЗИ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

У статті розглядаються проблеми організації часу і простору в творчості М. Гоголя на основі повістей «Страшна помста» та «Ніч проти Івана Купала». Автор зосереджує увагу на особливостях функціонування хронотопу в рамках готичного сюжету.

Ключові слова: час, простір, готична поетика, фантастичний елемент.

The article considers the problems of organization of time and space in the works of M. Gogol, based on the novels «A Terrible Revenge» and «The Night at Ivana Kupala». The author focuses on the peculiarities of functioning of the chronotope within the Gothic plot.

Key words: time, space, Gothic poetics, the fantastic element.

Творчість Миколи Гоголя на сьогодні вимагає нового прочитання з врахуванням вітчизняного культурного контексту та новітнього інтерпретаційного інструментарію.

Проблему часопросторової організації творів М. Гоголя досліджували О. Кравець, В. Коркішко, Я. Муравецька, Л. Мацапура, М. Парфенов. Зокрема, Я. Муравецька, посилаючись на розробки Г. Заломкіної, зауважує: «Готичний тип сюжету визначається ідейно-тематичною основою жанру – проблемою «переживання» і перемоги над поставленими перед людиною перешкодами. Увагу звернемо на духовне життя індивіда й внутрішні можливості людини. Незвичайність, ірреальність світу й погроза як сюжетотворчі особливості, доведені до пікового стану. Ізольованість готичного топосу формує параметри художнього світу в цілому: це змушує читача сприймати описані події, якими б незвичайними вони не були, за законами «іншого світу», що перебуває за межами реального, чим і створюється ефект достовірності» [4, 207]. Дослідник В. Коркішко, розглядає проблему часу у творчій стратегії М. Гоголя і стверджує, що він «може протікати одночасно з подіями літературного тексту, випереджати їх або відставати від них» [3, 88].

Сюжет готичного твору розгортає три типи простору – сценічного, психологічного і наративного.

У готичному топосі визначальне місце займає внутрішній простір героя. Ізоляція персонажа є тим фабульним компонентом, за допомогою якого автор розгортає сюжет у свідомості героя. Невротизм, напівсон, візії, формують внутрішній світ персонажа. Розширення свідомості веде до пізнання таких сторін дійсності й власного світу, які лишаються недоступними «нормальній» свідомості. У рамках розширення психологічного простору здійснюється порушення меж звичайного сприйняття. Зміна психіки героя зумовлена фабулою готичного топосу і є

породженням зовнішніх обставин, віддзеркаленням його життя і зв'язку зі світом. Конфлікт звичного досвіду й «іншої» реальності створює особливу напругу готичної розповіді й дозволяє розкрити важливі сторони особистості. Основний засіб – фантастичний елемент. Видіння, викликані станом напівсну, ставлять героя на грань між реальним і фантастичним. Найвищим проявом конфлікту між реальностями є модус божевілля.

Психологічним простором в повісті «Страшна помста» є духовний світ Катерини, Данила, чаклуна і Івана.

Сновидіння Катерини виконують функцію пролепсису – появи в тексті певної інформації, яка є передбаченням або здогадом про подію, яка станеться пізніше. Своєрідним психологічним простором є душа Катерини – вона, на відміну від героїні, не знає майбутнього, але їй відоме минуле про смерть матері і мерців, що встають з могил після кожного злочину: «Бідна Катерина! Вона багато не знає із того, що знає душа її... Покайся, батьку! Невже не страшно тобі, що після кожного вбивства твого мерці піднімаються з могил?» [1, 157]. Автор переносить увагу на підсвідомий світ героїні, який отримує і зовнішнє вираження – Катерина опиняється у просторі пастки, тому не випадковою є втрата свідомості героїнею у в'язниці, з якої щойно випущено батька.

Психологічний простір Данила складається з передчуттів. Козак відчував свою смерть і в останні хвилини передбачив смерть сина: «/.../ Скажи Катерині щоб не покидала сина! Не покидайте його й ви, мої вірні слуги!» [1, 187].

У інтерпретації М. Гоголя, чаклун стає в'язнем замкнутого простору, потрапляючи в пастку фатуму. Фатум заважає самотійно обрати шлях, тому він приречений ходити по колу, яке звужується в кульмінації повісті. Чаклун не може логічно пояснити свої емоції. «Страх його несвідомий – він не знає, чия душа виникла перед ним, але й відчуває жах і майбутню помсту» [6].

Елементом несвідомого є простір сну в Івана: сонним зустрів лицар свою смерть, і до здійснення помсти їхав з закритими очима.

Основним виявом авторської позиції у творі постає наративний простір. На початку твору «Страшна помста» образ Катерининою батька з'являється у розмові гостей на весіллі, які вважають його незвичайним, тобто загадковим. М. Гоголь зосереджує увагу на іконах, які есаул отримав від схимника. Опис їх властивостей є легендою, яка отримує підтвердження згідно з законами готичного жанру. Ще одна легенда – розповідь Катерини про чаклуна в дитинстві – він народився потворний і був об'єктом глузування.

«Як стверджує Г. Заломкіна, звернення до минулого зі специфічним використанням пам'яті, характерним для епічної свідомості, зумовило дві основні риси часу в готичному романі: квазісередньовіччя й спорідненість з моделлю часу в чарівній казці. Минуле в готичному сюжеті актуальне: його влада виявляється, перш за все, в традиційному готичному мотиві родового прокляття. У готичному сюжеті згадка про минулий злочин впливає на дійсність, змушує нащадків замолювати гріхи предків, прагнення

повернутися в майбутньому у стан справедливості – в ідеальне епічне «передминуле» [2, 41].

У «Страшній помсті» події змальовані, як минулі: «пирували так, як тепер вже не пирують» [1, 187]. У творі існує декілька видів часу: недавнє минуле (розповіді про дитинство чаклуна, про вбивство ним Катерининої матері, про мерців, які встають із могил після кожного вбивства, яке здійснив чаклун); давнє минуле (Вбивство Петром Івана); ймовірне майбутнє (розповідь Катерини про те, що може статися з сином Данила після його смерті); несправжнє минуле (розповідь чаклуна Копряна про вигадану молодість Данила).

Психологічний час у творчості М.Гоголя орієнтується на пам'ять, часові зв'язки минулого або на уяву. «Він може змінюватися, сповільнюватися або пришвидшуватися; можливим є суб'єктивне оцінювання тривалості окремих відрізків часу (до того ж не лише різними людьми, а й однією людиною) [3, 88]. Так, вбивство Катерини відбувається за кілька хвилин, однак козаки не встигають врятувати її, проте факт боротьби доньки з батьком свідчить про неоднаковий плин часу в свідомості Катерини і козаків.

У повісті «Страшна помста» початок не типовий для готичного роману – герой не їде в мандрівку, а повертається з неї. Сценічний простір представлений старим цвинтарем, замком та в'язницею – келією. Звичайна оселя родини Бурульбашів наближається до містичної арени, де стирається чітка межа між «тим» та «цим» світами. Хата Данила та його дружини розташована посеред високих гір, Дніпра, старого цвинтаря та моторошного замку. Простір цілком безлюдний, а на цвинтарі навіть відсутні рослини. Житло асоціюється з місцем вбивства, бо оточене горами, як і провалля в Карпатах. Саме в цій хатині відбувається страшний злочин – вбивство дідом маленького онука.

«Місце вбивства стає місцем помсти – структура готичного простору в цьому творі є круговою, що підсилює загальний ефект фатуму. Після кожного вбивства, здійсненого чаклуном, змінюється і простір мерців – вони повстають зі своїх могил і кричать таким криком, від якого навіть в козаків кров стигне в жилах. Наскрізним топосом є річка, що слугує переходом між світами. Дніпро поєднує замок чаклуна, цвинтар і оселю Данила, крім того, допомагає чаклунові дістатися до власної землянки. Маленька річка знищує зворотній шлях – кінь не зміг здолати її. Готичні локуси виконують роль воріт у потойбіччя і є одним з сюжетоутворюючих чинників: цвинтар є причиною зустрічі з невідомим – неспокійними мерцями; замок є поштовхом до розкриття таємниць; а в'язниця – келія – алегоричним образом пастки. Простір замку порушено – його знищено; територія священної келії осквернена – чаклунові вдається хитрістю вирватися з пастки; лише локус цвинтаря служить декорацією до кінця» [5].

Триєдиний готичний простір змальовано в першому сні Катерини: замок чаклуна, де перебуває душа і розкриваються жахливі таємниці минулого, є пеклом; оселя Данила, в якій бачить пророчий сон Катерина, є

земним світом; рай, зображений у розповідях душі Катерининої, яка там зустрічалася із матір'ю.

Готичний час і простір відображається і в іншому творі М. Гоголя «Ніч проти Івана Купала». Герой повісті Петро Безрідний перетнув кордон у потойбічний світ, продавши свою душу дияволу в замін на гроші та багатство. Переходячи цю межу, Петро відчував жах і тотальну невпевненість у своїх силах: «з серцем, тільки що не хотівшим вискочити з грудей, зібрався він в дорогу...» [1, 76]. Інший світ явився Петру незвіданим місцем у добре знайомому просторі: «Оглянувся Петро: ніколи ще не доводилось йому заходити сюди» [1, 54]. Перетинання цього кордону було тяжким, адже потойбічний світ «заважав» переходу чужинця на свою територію: дорога була темною, «хоч в око стрель»; густий ліс, глибокий яр, топкі болота, густий терен – все заважало, перешкоджало і чинило опір. Але, не зважаючи на всі труднощі, Петро перетнув цю межу й новий «чужий» простір поглинув його: Петро став належати двом світам одночасно, і став вигнанцем у обох.

«У ранніх повістях М. Гоголя в більшості випадків переходу просторового кордону, героям сприяють так звані «помічники», маргінальні істоти, що належать двом світам. Для Петра Безрідного таким провідником є Басаврюк» – зауважує О. Кравець [2, 41].

Герої повістей М. Гоголя подібно до персонажів усної народної творчості, зокрема жанру казки, перетинають кордон двічі: переходять у «чужий» світ і повертаються в «свій». Проте, повернутися у свій простір може лише той персонаж, який перемагає нечисту силу. Петро Безрідний продав душу дияволу заради грошей і застряг між двома світами, жоден з яких не приймає його повністю. Свідченням такого стану є ситуації марення, напівсну, божевілля. Його тіло знаходиться в цьому світі, з дружиною у власному будинку, а душа належить чортові, отже приречена на вічні страждати. Смерть сприймається як перемога потойбічного світу, що повністю поглинає Петра.

У повісті «Ніч проти Івана Купала» час іде нерівномірно. Він то пришвидшується, то уповільнюється. «Я думаю, кури так не дожидаються тої пори, коли баба винесе їм хлібних зерен, як дожидався Петрусь вечора. Те й робив, що дивився, чи не стає тінь від дерева довшою, чи не рум'яниться сонечко, – і що далі, тим нетерплячіше. Така довгота! Видно, день Божий вратив десь кінець свій» [1, 47]. Петро очікує зустрічі з Басаврюком і час ледве рухається. Уповільнюється він і тоді, коли «Два дні і дві ночі спав Петро безпробудно» [1, 43].

Натомість час пришвидшується тоді, коли Петро вагається, чи вбивати Івася. Раптом він бачить всі заховані скарби і миттєво стинає голову безневинної дитини.

«Так минуло і літо. Багато козаків обкосилось і обжалосся; багато козаків, розгульніше інших, і в похід потягнулись. Стада качок ще купчилися на болотах наших, але кропив'янок уже і в згадці не було. В степах зачервоніло. Скирти хліба то там, то сям, мов козацькі шапки,

майоріли по полю. Земля зробилась міцніша і місцями стала пробиратися морозом. Вже й сніг почав сіятися з неба, і гілки дерев вбрались інєєм, ніби заячою шерстю» [1, 52]. М. Гоголь моделює прискорений плин часу, коли цілий рік минає так швидко, як один день.

У готичному топосі визначальне місце займає внутрішній, психологічний простір героя. Замкнутість простору постає характерною особливістю готичної поетики. Конфлікт звичного досвіду й «іншої» реальності створює особливу напругу готичної розповіді й дозволяє розкрити важливі сторони особистості. Минуле в готичному сюжеті актуальне: його влада виявляється, перш за все, в традиційному готичному мотиві родового прокляття.

Джерела:

1. Гоголь М. Вечори на хуторі біля Диканьки / М. Гоголь. – Х. : Фоліо, 2009. – 345 с.
2. Кравець О. Символіка художнього простору в творах Дж. Апайка та М. Гоголя / О. Кравець // Філологічні науки. – 2014. – № 14. – С. 39-45.
3. Коркішко В. Межовий простір в літературній спадщині М. Гоголя / В. Коркішко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2014. – № 2. – С. 88 -94.
4. Муравецька Я. Поетика готичного простору в повісті Миколи Гоголя «Страшна помста» / Я. Муравецька // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. – 2008. – № 6. – С. 202-212.
5. Мацапура Л. Готическая традиция в повесть Гоголя «Страшная месьть» [Електронне джерело] / Л. Мацапура. – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua/opasunicode/index.php?url171350>.
6. Парфенов М. С истории страхов [Електронне джерело] / М. Парфенов – Режим доступу: <http://darkfiction.ru/page/iz-istorii-literatury-uzhasov>.